

KOCAELİ İLİNDE HANEHALKI BÜYÜKLÜĞÜNE GÖRE GELİR-TÜKETİM İLİŞKİSİNİN ANALİZİ

Yard.Doç.Dr.Şadan ÇALIŞKAN*

ÖZET

Bu çalışmada, 2003 yılında Kocaeli İlinde uygulanan hanehalkı gelir ve tüketim harcamaları anketinden elde edilen veriler yardımıyla Engel fonksiyonları tahmin edilerek, Kocaeli'nde yaşayan hanehalklarının harcama kalıpları ortaya konulmuştur. Hanehalkları alt, orta ve üst gelir kategorisi ile kırsal, kent ve ana evren (Kocaeli) olmak üzere altı kategoriye ayrılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Tahminlerde harcanabilir gelir (toplam harcamalar) ile hanehalkı büyüklüğü açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır. 10 ayrı harcama grubu için Engel eğrilerinin tahmin edilmesinde dört farklı fonksiyonel kalıp kullanılmıştır. Bu kalıplardan log-doğrusal model verilere en iyi uyum sağlayan kalıp olarak belirlenmiş ve gelir seviyesi ile hanehalkı büyüklüğünün harcama grupları üzerindeki etkisi bu model yardımıyla araştırılmıştır.

ABSTRACT

This paper examines the expenditure patterns of households living in Kocaeli using data come from the survey of household income and expenditures conducted by us for the year 2003. Analysis have been realized dividing households into six categories consisting of income (lower, middle, upper income) and location (rural, urban, Kocaeli) groups. In the estimations of Engel curves, disposable income (total expenditures) and household size are used as explanatory variables. Total expenditures and household size elasticities for ten commodity groups are estimated by using four functional forms of Engel curves. Log-linear function type was determined as the best fitting model. Using this model, effect of income level and household size on expenditures groups were investigated.

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, Uşak İ.İ.B.F., İktisat Bölümü.

GİRİŞ

Alman istatistikçi Ernst Engel'in (1857) gelir düzeyi ile satın alınan mal miktarı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan ampirik çalışmasından sonra, hanehalkı tüketim harcamaları ve bu harcamaların çeşitli mal grupları arasındaki dağılımının araştırılması uygulamalı iktisadın popüler konularından birisi haline gelmiştir. Bu konuda 1930'lara kadar yapılan çalışmalarda genellikle fakir halk tabakalarının ya da işçi sınıfının tüketim harcamaları analiz edilmiştir. Bunun en önemli nedeni, araştırmacıların sanayi toplumu ile ortaya çıkan işçi sınıfının içinde bulunduğu sefalet şartlarını ortaya koyma amacıdır. Toplumun diğer sınıflarının tüketim harcamaları üzerine yapılan çalışmalar ancak modern iktisadi düşüncenin ortaya çıkmasından sonraki dönemde mümkün olmuştur. Modern iktisadi düşüncenin gelişmesi; özellikle Keynesyen Devrim sonrası, tüketim harcamaları konusunda yapılan çalışmaları sadece fakir işçi ailelerini ilgilendiren bir konu olmaktan çıkarmıştır. Günümüzde, artan bir ilgiyle, toplumun bütün sınıflarının tüketim harcamalarını konu alan çalışmalar yapılmaktadır.

Hanehalkı bütçe anketleri yardımıyla hanehalklarının gelir ve harcamaları tesbit edilerek; gelirlerini çeşitli mal grupları arasında nasıl paylaştıkları ortaya konulmaktadır. Böylece, hanehalkı harcanabilir geliri ile belirli bir mal grubuna yapılan harcama arasında bir ilişki kurulmaktadır. Mal gruplarına yapılan harcamalar ile gelir arasındaki bu ilişkinin araştırılması literatürde "Engel eğrisi analizi" olarak adlandırılmaktadır. Gelir seviyesi yükseldikçe hanehalkı tüketim kalıplarında meydana gelen değişim, Engel eğrisi analizi yardımıyla ortaya konulmaktadır.

Ülkemizde hanehalkı gelir ve harcama verilerini toplamak amacıyla yapılan ilk çalışmalar, daha ziyade geçinme indekslerinin hazırlanması için gerekli ağırlıkların elde edilmesine yönelik dar kapsamlı, sadece belirli il ya da illeri kapsayan çalışmalardır. Bunlar; 1938 yılında Ticaret Bakanlığı'nın Ankara ve İstanbul; 1954 yılında İstatistik Genel Müdürlüğü'nün Ankara; 1954 yılında İstanbul Üniversitesi ile İstanbul Ticaret Odası'nın İstanbul ve 1964-70 yılları arasında Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) 11 il için yapmış oldukları

anket çalışmalarıdır¹. Daha sonra DİE tarafından 1978-79, 1987, 1994 ve 2002 yıllarında tüm ülkeyi kapsayan hanehalkı gelir ve tüketim harcama anketleri düzenlenmiştir.

Gelir-tüketim ilişkisinin ekonometrik analizi üzerine ülkemizde; başlıca, Avralıoğlu 1976, Özkazanç 1983, Tansel 1986, Kasnakoğlu 1991, Selim 1993, Şenesen ve Selim 1995, Özer 1999, Selim 2000 ve Nişancı 2003 tarafından DİE verileri kullanılarak yapılmış akademik çalışmalar mevcuttur. Bunların dışında; çeşitli araştırmacıların kendi uyguladıkları anketlerden elde ettikleri verileri kullanarak -bu çalışmada olduğu gibi- belirli il ya da il grupları için yapmış oldukları çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Özer'in (1992) Erzurum ve Bakırcı'nın (1999) üç grup il için yaptığı çalışma gibi. Söz konusu çalışmaların bir kısmında tüketimin gelir hipotezleri test edilirken, diğerlerinde engel eğrilerinin elde edilmesi amaç edinilmiştir.

Tüketicilerin gelirleri değiştiğinde, herhangi bir mal yada mal grubuna yapacakları harcamaların seyrini gösteren eğri "Engel eğrisi" olarak adlandırılmaktadır. Engel eğrisi, tüketicinin gelirinin artması halinde ceteris paribus, onun bir mal grubundan satın almak istediği miktarları göstermektedir.

Engel'in araştırmasında ulaştığı, daha sonra Engel Kanunları olarak adlandırılan bulgulara göre; (1).Gıda harcamaları hanehalkı tüketim bütçesi içinde en önemli bileşen olup, tüketicinin geliri ne kadar düşüğe gelirinden gıda için ayıracağı pay o denli yüksek olur. Gelir seviyesi yükseldikçe gıda için ayrılan pay azalır. (2) Giyim için yapılan harcamaların payı ya artar ya da aynı kalır. (3). Kültür, eğitim, eğlence gibi lüks mallar için ayrılan pay artar².

Ayrıca, Engel eğrilerinin tahmini sonucu elde edilen esneklik değerlerine bakılarak; harcama grupları zorunlu ya da lüks harcamalar olarak tasnif edilmektedir. Bu tasnife göre; gelir (toplam harcama)

¹ Zeki AVRALIOĞLU, Z., *Üç Şehirde Tüketim Fonksiyonları*, Ankara Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1976. s.30.

² Deniz AHÇIHOCA and Tümay ERTEK, "Consumption Patterns of Households in North Cyprus", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Sayı:1, Ocak 2000, s.2; Zekai ÖZDEMİR, *Mikro İktisadi Analiz*, 2.Basım, DER Yayınları, İstanbul, 2000, 41-43.

esnekliği birden küçük olanlar ($e < 1$) zorunlu; esneklik değeri birden büyük olanlar ($e > 1$) lüks harcamalar olarak kabul edilmektedir.

Gelirdeki yüzde değişmeye karşılık talep edilen mal miktarındaki yüzde değişimi gösteren talebin gelir esnekliği katsayısının çeşitli mal grupları için ortaya konulması; mikro iktisadi düzeyde davranışsal talep kestirimleri ve tüketici birimlerinin refah analizinde, makro iktisadi düzeyde bir takım politikaların belirlenmesine temel teşkil etmektedir³. Engel eğrisi analizi sonucu elde edilen bulgular; gerek kamu gerekse özel sektör yöneticileri tarafından geleceğe dönük kararların alınmasında kullanılabilecek önemli veri kaynaklarıdır⁴. Bir mal grubunun gelir esnekliğinin bilinmesi; örneğin gelir seviyesi %10 artığında, bu mal grubuna yapılacak harcamaların % kaç artacağının önceden bilinmesine imkân tanır. Böyle bir bilgi özellikle iktisat politikası yapıcılarını için çok önemlidir. Gelir esnekliği katsayısı, aynı zamanda farklı hanehalkı kategorilerinin tüketim kalıplarının karşılaştırılmasında da kullanılmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı; Kocaeli İlinde, hanehalkı harcanabilir geliri ile birlikte hanehalkı büyüklüğündeki (fert sayısındaki) değişimin, hanehalklarının harcama davranışları üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu amaçla, 2003 yılında uygulanan hanehalkı bütçe anketinden elde edilen veriler kullanılarak, Kocaeli İli kırsal ve kentsel alanını ile farklı gelir kategorilerinde yer alan hanehalklarının tüketim davranışlarındaki benzerlik ve farklılıklar 10 ayrı harcama grubu için Engel eğrileri tahmin edilerek belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada ayrıca harcama gruplarının tüketim bütçesi içindeki payları da analiz edilmiştir.

I. VERİLER VE YÖNTEM

Hanehalkı tüketim harcama kalıplarının analiz edilebilmesi için öncelikle gelir ve tüketim harcamalarına ait verilerin temin edilmesi gerekir. Bu amaçla, 01 Haziran-31 Temmuz 2003 tarihleri arasında,

³ Murat NİŞANCI, “Hanehalkı Harcamalarının Engel Eğrisi Analizi: 1994 Türkiye Kentsel Kesim Örneği”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:23, 2003, s.155.

⁴ M. Vedat PAZARLIOĞLU, “Bölgelerarası Tüketim Harcamalarının Ekonometrik Analizi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 1995, s.323.

örneklem kümesi olarak belirlenen 400 hanehalkına, “Kocaeli İli Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi” uygulanmıştır.

Tüketimle ilgili çalışmalarda cevaplanması gereken kritik sorulardan bir tanesi “tüketim nasıl araştırılmalıdır?” sorusudur. Verilerin doğruluğu ve güvenilirliği, tamamen verilerin toplanmasında kullanılan yöntemle bağlıdır. Değişik yöntemlerle veri toplamak mümkün olmakla birlikte, yüz yüze mülakat tekniğiyle elde edilen veriler diğer yöntemlerle elde edilenlerden çok daha sağlıklı ve güvenilirdir⁵. Mülakat tekniği pek çok zorluklar içermesine rağmen, en güvenilir yöntem olduğundan bu çalışmada tercih edilmiş ve bütün anketler bizatihi araştırmacı tarafından uygulanmıştır.

Tüketici birimi (hanehalkı) olarak ailenin esas alındığı anket çalışması, hanehalkını temsilen hanehalkı reisine yönelik olarak uygulanmıştır. Ortalama olarak, kendisine anket uygulanması teklif edilen dört hanehalkından ancak birisi ankete katılmayı kabul etmiştir. Anket süresi yaklaşık olarak 40 dakika civarında gerçekleşmiş olup, alt gelir gruplarından yüksek gelir gruplarına doğru gidildikçe süre uzamıştır.

Gelir ve hanehalkı büyüklüğü esnekliklerinin tahmininde, Engel eğrisi çalışmalarında yaygın olarak kullanılan ve genellikle verilere en iyi uyum sağlayan dört fonksiyonel kalıp kullanılmıştır. Bunlar; aşağıda gösterilen, doğrusal, log-doğrusal, yarı logaritmik ve Working-Leser kalıplarıdır⁶:

1. Doğrusal Kalıp;

$$Y_{ij} = b_0 + b_1X_i + b_2F_i + u_i$$

2. Log-Doğrusal Kalıp;

$$\ln Y_{ij} = b_0 + b_1\ln X_i + b_2\ln F_i + u_i$$

⁵ Williard W. COCHRANE and Carolyn SHAWBELL, *The Economics of Consumption*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1956, s.208-209.

⁶ Recep KÖK ve M.Dursun KAYA, “Erzurum İlinde Karşılaştırmalı Tüketim Fonksiyonu ve Hanehalkı Harcamaları İçin Engel Eğrisi Analizi”, *Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1-2, 1993, s.171;

⁶ R.A. BEWLEY, “On the Functional Forms of Engel Curves: The Australian Household Expenditure Survey 1975-76”, *The Economic Record*, 58, 1982, s.85.

3. Yarı Logaritmik Kalıp;

$$Y_{ij} = b_0 + b_1 \ln X_i + b_2 \ln F_i + u_i$$

4. Working-Leser Kalıbı;

$$Y_{ij}/X_i = b_0 + b_1 \ln X_i + b_2 \ln F_i + u_i$$

Denklemlerde;

Y_{ij} = j'inci hanehalkının j mal grubuna yaptığı harcamayı,

X_i = i'nci hanehalkının harcanabilir gelirini,

F_i = i'nci hanehalkının toplam fert sayısını (hanehalkı büyüklüğünü) göstermektedir.

Uygulamalı talep analizlerinde, açıklayıcı değişken olarak gelir yerine, gelire göre daha doğru beyan edildiği varsayılan toplam harcamaların kullanılması yönünde genel bir eğilim vardır⁷. Gelir yerine toplam harcamaların kullanılmasının bir diğer nedeni ise, toplam harcamaların hanehalkı sürekli gelirinin daha iyi bir göstergesi olarak kabul edilmesidir⁸. Bu çalışmada da genel eğilime uygun olarak, gelir yerine toplam harcamalar açıklayıcı değişken olarak kullanılmış ve harcama gruplarının toplam harcama esneklikleri hesaplanmıştır. Bu bağlamda, bulunan esneklik değerleri, hanehalklarının toplam harcamalarında meydana gelen yüzde değişime karşılık, çeşitli harcama gruplarına yaptıkları harcamalarda meydana gelen yüzde değişimi göstermektedir.

Toplam harcama ve hanehalkı büyüklüğü esneklikleri hesaplanırken dört kalıp 10 harcama grubu için ayrı ayrı tahmin ve test edilmiştir. Bütün tahmin sonuçları bir arada değerlendirildiğinde; iktisadi, istatistiki ve ekonometrik kriterler çerçevesinde, en iyi uyum gösteren kalıbın harcama grupları ya da hanehalkı kategorileri arasında çok az da olsa farklılaştığı görülmekle birlikte, tahminlerin hemen hemen tamamında en başarılı olan yada ilk üç arasında yer alan log-doğrusal kalıbın bütün grup ve kategoriler için kullanılması tercih

⁷ NIŞANCI, a.g.m., s.157.

⁸ Aysit TANSEL, "An Engel Curve Analysis of Household Expenditure in Turkey, 1978-79", *METU Studies in Development*, Vol. 13. No. 3-4, 1986, s.244.

edilmiştir⁹. Araştırmanın amaçlarından birisinin farklı hanehalkı kategorilerinin toplam harcama ve hanehalkı büyüklüğü esnekliklerinin karşılaştırılması olması da tüm tahminlerde aynı kalıbın kullanılmasının bir diğer gerekçesini oluşturmaktadır.

Araştırmada gelir (toplam harcamalar) yanında hanehalkı büyüklüğü değişkeninin tüketim kalıplarında meydana getirdiği değişimi ortaya koymak amacıyla hanehalkı büyüklüğü esneklik değerleri de tahmin edilmiştir. Hanehalkı büyüklüğü esnekliği, gelir sabit kalmak kaydıyla, hanehalkı büyüklüğündeki bir artış karşısında hanelerin toplam harcama bütçesi içinde yer alan harcama kalemleri arasında nasıl bir yeniden dağılım yapacağını göstermektedir.

II. TAHMİN VE BULGULAR

Çeşitli mal gruplarına yapılan harcamaların, toplam harcama¹⁰ ve hanehalkı büyüklüğü esnekliklerinin farklı gelir seviyesindeki hanehalkı kategorileri için nasıl farklılaştığını ortaya koymak amacıyla tüketiciler üç gelir kategorisine ayrılarak (alt-orta ve üst) tahminler yapılmıştır. Ayrıca kır ile kentte oturan hanehalklarının tüketim davranışları arasındaki fark ve benzerlikleri ortaya koymak amacıyla bu kategoriler için de Engel eğrileri ayrı ayrı tahmin edilmiştir.

A) HARCAMA VE HANEHALKI BÜYÜKLÜĞÜ ESNEKLİKLERİ

Tahminler sonucu elde edilen harcama esneklik değerlerinin tamamı sıfırdan büyüktür, dolayısıyla incelenen bütün mal grupları normal mal kategorisinde yer almaktadır. Tablo1’de yer alan 6 hanehalkı kategorisine ait 60 harcama esnekliği parametresinden 58’i %5 önem düzeyinde anlamlı iken sadece üst gelir grubunda kira ile kırdaki konut ve otomobil satın alımı harcamalarına ait parametre tahminleri anlamlı bulunmamıştır. Bu parametre tahminlerinin anlamlı olmaması; bu harcamalar üzerinde hanehalkı gelirinin etkisiz olduğu anlamına

⁹ Log doğrusal kalıp kullanılarak yapılan tahminler çalışmanın sonunda yer almaktadır.

¹⁰ Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında “toplam harcama esnekliği” yerine sadece “harcama esnekliği” ibaresi kullanılacaktır.

gelmeyip, önemli bir etkisi olmadığını ifade etmektedir. Muhtemelen bu iki parametrenin anlamlı çıkmamasının nedeni; çalışma verilerinin derlendiği 2003 yılının ilk yarısında, ülkemizde 2000 ve 2001 yıllarında meydana gelen ekonomik krizlerin süregelen etkisi nedeniyle, tüketimin gelir dışı belirleyicilerinin iş başında olmasıdır.

Harcama grupları; harcama esnekliklerine göre zorunlu ve lüks harcamalar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Tahmin sonuçları bu açıdan değerlendirildiğinde, harcama esnekliği birden küçük olan gıda, ısıtma-aydınlatma ile kira harcamaları bütün hanehalkı kategorilerinde zorunlu, esneklik değerleri birden büyük olan ev eşyası, kültür-egitim-eğlence, haberleşme-ulaşım ile konut ve otomobil satın alımı harcamaları ise lüks harcamalar arasında yer almaktadır.

Tablo 1. Toplam Harcama Esneklikleri

Harcama Grupları	Hanehalkı Kategorileri					
	Alt Gelir	Orta Gelir	Üst Gelir	Kent	Kır	Kocaeli
Gıda	0.807	0.709	0.632	0.708	0.743	0.723
Isıtma-Aydınlatma	0.976	0.560	0.357	0.518	0.877	0.630
Giyim	1.371	1.178	0.985	1.372	1.367	1.378
Ev Eşyası	1.558	1.880	1.224	1.688	1.752	1.623
Kira	0.482	0.421	0.232*	0.354	0.539	0.427
Temizlik-Sağlık-Ev Bakımı	1.320	1.136	0.768	1.017	0.783	0.974
Kültür-Eğitim-Eğlence	2.473	1.720	1.098	1.700	1.309	1.603
Haberleşme-Ulaşım	1.151	1.028	1.454	1.646	1.505	1.557
Konut ve Oto. Satın Alımı	3.598*	3.460	1.980	1.507	2.627	1.669
Diğer Harcamalar	1.020	0.637	0.932	1.238	1.015	1.162

*%5 önem düzeyinde anlamsız katsayılar.

Alt gelir kategorisinde, harcama esnekliği birden küçük olan gıda, ısıtma-aydınlatma ile kira harcamaları zorunlu harcamalar arasında yer almaktadır. Alt gelir kategorisinde, birim esnekliğe sahip diğer harcamalar kalemi dışında, harcama esnekliği birden büyük olan tüm harcama gruplarının lüks harcamalar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Orta gelir kategorisinde, gıda, ısıtma-aydınlatma, kira ile diğer harcamaların esnekliği birden küçük, diğer mal gruplarına yapılan harcamaların esnekliği birden büyük bulunmuştur. Üst gelir kategorisinde ise; gıda, ısıtma-aydınlatma, kira, temizlik-sağlık ve ev bakımı ile diğer harcamaların esnekliği birden küçük, ev eşyası, kültür-eğitim-eğlence, haberleşme-ulaşım ile konut ve otomobil satın alımı harcamalarının esnekliği birden büyük bulunmuştur. Bu gelir kategorisinde giyim harcamalarının yaklaşık olarak birim esnekliğe sahip olduğu görülmüştür.

Zorunlu harcamalar arasında yer alan, gıda, ısıtma-aydınlatma ile kira harcamalarının harcama esneklikleri Engel Kanunlarına uygun olarak, gelir seviyesi yükseldikçe düşmektedir. Temizlik-sağlık ve ev bakımı harcamaları alt ve orta gelir kategorisinde lüks harcamalar arasında yer alırken üst gelir kategorisinde zorunlu harcamalar arasında yer almaktadır. Lüks harcamalar arasında yer alan kültür-eğitim-eğlence ile konut ve otomobil satın alımı harcamalarının esnekliği gelir seviyesi yükseldikçe düşmektedir.

Kır ve kent arasında harcamaların zorunlu ya da lüks olması bakımından sadece temizlik-sağlık ve ev bakımı harcamalarında farklılık görülmüştür. Bu harcama grubu kentte yaklaşık olarak birim esnekliğe sahip iken, kırdaki esnekliği birden küçük olduğu için zorunlu harcamalar arasında yer almaktadır. Kentte zorunlu harcamaların harcama esneklik katsayıları kırdan daha düşüktür. Bu durum kırdaki gelir seviyesinin daha düşük olmasından kaynaklanmaktadır.

Kırdaki gıda, ısıtma-aydınlatma, ev eşyası, kira ile konut ve otomobil satın alımı harcamalarının harcama esneklikleri kentten daha yüksektir. Temizlik-sağlık ve ev bakımı, haberleşme-ulaşım, kültür-eğitim-eğlence ile diğer harcamaların harcama esneklikleri ise kentte

daha yüksektir. Giyim harcamalarının esnekliği kırsal ve kentte birbirine oldukça yakın bulunmuştur.

Harcama esnekliği en yüksek, dolayısıyla gelirdeki (toplam harcamalardaki) değişmelere en duyarlı harcama grubu; bütün gelir kategorileri ile kırsal ve Kocaeli'nde konut ve otomobil satın alımı, kentte ise kültür-eğitim-eğlence harcamalarıdır. Bütün kategorilerde esneklik değeri en küçük, dolayısıyla gelirdeki değişmelere en duyarsız harcama grubu ise kira harcamalarıdır.

Ülkemizde Engel eğrisi analizi üzerine yapılan benzer çalışmalardan; Tansel (1986) gıda ve konut, Kasnakoğlu (1991) giyim, gıda ve konut, Özmucur (1991) gıda, konut, sağlık ve ev eşyası, Şenesen ve Selim (1995) gıda, Selim (2000) 1987 için gıda, konut ve sağlık, 1994 için gıda, konut, sağlık ve giyim, Özer (1999) 1987 yılı için konut ve ulaştırma-haberleşme, 1994 için gıda, sağlık, konut, ulaştırma-haberleşme ve kültür eğitim-eğlence, Nişancı (2003) gıda-içki-tütün ve konut-kira, Ertek (2000) Kuzey Kıbrıs için yaptığı çalışmada, gıda, kira, elektrik-su-gaz, ev hizmetleri ile haberleşme-ulaşım harcamalarının zorunlu harcamalar olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmada gelir yanında hanehalkı büyüklüğü değişkeninin tüketim kalıplarında meydana getirdiği değişimi ortaya koymak amacıyla Tablo 2'de gösterilen hanehalkı büyüklüğü esneklik değerleri de tahmin edilmiştir.

Hanehalkı büyüklüğündeki bir artış karşısında, geliri değişmeyen hanehalkları tüketim bütçesi içinde yer alan harcama kalemlerinin paylarında yeni bir düzenleme yapmak zorunda kalacaklardır. Yeniden dağılım sonucunda, hanehalkı büyüklüğü esnekliği pozitif olan harcamaların payı artarken, negatif olanların payı azalacaktır. Negatif esneklik değeri, hanehalkı geliri sabitken, hanehalkı büyüklüğünde meydana gelen bir artış karşısında bu tür mallara yapılan harcamalarda bir azalma olacağı anlamına gelmektedir. Hanehalkı büyüklüğü esnekliğinin negatif çıktığı harcama grupları, genellikle harcama esnekliği birden büyük olan lüks harcamalardır. Böylece, teorik beklentilere de uygun olarak, gelir sabitken, hanehalkı büyüklüğündeki bir artış, tüketicilerin harcamalarını lüks mallardan zorunlu mallara kaydırması ile sonuçlanmaktadır. Ayrıca, hanehalkı büyüklüğü

esnekliğinin pozitif ve 1'den küçük olması pozitif ölçek ekonomisinin; pozitif ve 1'den büyük olması ise negatif ölçek ekonomisinin ortaya çıktığı anlamına gelmektedir.

Hanehalkı büyüklüğü parametresi, gıdada bütün kategorilerde, ısıtma-aydınlatmada ana evren, kent ve üst gelir kategorisinde, ev eşyasında kentte, kirada üst gelir hariç tüm kategorilerde, temizlik-sağlık ve ev bakımında kırdaki, kültür-egitim-eglence ana evren ve alt gelir kategorisinde, diğer harcamalarda üst gelir kategorisinde %5 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Kır, kent ve orta gelir kategorisinde kültür-egitim-eglence ile üst gelir kategorisinde konut ve otomobil satın alımı harcamalarına ait parametre %10 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bunların dışındaki parametre tahminleri ise anlamlı bulunmamıştır. Diğer bir ifadeyle hanehalkı büyüklüğündeki bir değişikliğin bu harcamalar üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2. Hanehalkı Büyüklüğü Esneklikleri

Harcama Grupları	Hanehalkı Kategorileri					
	Alt Gelir	Orta Gelir	Üst Gelir	Kent	Kır	Kocaeli
Gıda	0.113	0.120	0.369	0.208	0.095	0.170
Isıtma-Aydınlatma	0.071*	0.008*	0.350	0.197	-0.074*	0.102
Giyim	0.002*	0.027*	-0.180*	-0.060*	0.125*	-0.012*
Ev Eşyası	1.132*	-0.473*	-0.631*	0.744*	0.276*	-0.399*
Kira	-0.260	-0.234	-0.025*	-0.132	-0.265	-0.193
Temizlik-Sağlık Ev Bakımı	0.00005*	0.111*	0.092*	0.050*	0.207	0.077*
Kültür-Eğitim-Eğlence	-0.228	-0.351*	-0.443*	-0.296*	-0.670*	-0.345
Haberleşme-Ulaşım	-0.042*	-0.116*	-0.200*	-0.182*	-0.073*	-0.101*
Konut ve Oto. Satın Alımı	0.554*	-0.308*	0.895*	-0.093*	0.203*	0.073*
Diğer Harcamalar	0.030*	0.047*	0.643	0.115*	0.299*	0.184*

*%5 önem düzeyinde anlamsız katsayılar.

Tahmin bulgularına göre, hanehalkı büyüklüğü esneklik değeri pozitif ve birden küçük olan gıda harcamalarında bütün hanehalkı kategorilerinde pozitif ölçek ekonomisinin doğduğu görülmüştür. Benzer bir şekilde, hanehalkı büyüklüğünün artması sonucu, kırdaki harcama esnekliği birden küçük olan temizlik-sağlık ev bakımı harcamaları ile üst gelir kategorisinde diğer harcamalar grubunda ölçek ekonomisinin ortaya çıktığı tesbit edilmiştir. Hanehalkı büyüklüğündeki artışın -üst gelir kategorisi hariç- tüm kategorilerde kira ile kültür-egitim-eglençe harcamalarına ayrılan payda bir azalmayla sonuçlandığı görülmüştür.

Hanehalkı büyüklüğünü gelirin (toplam harcamaların) yanında bir açıklayıcı değişken olarak fonksiyona dahil eden Nişancı(2003), 1994 verilerini kullanarak kentsel alan için yaptığı çalışmada hanehalkı büyüklüğü parametresinin ev eşyası ile eğitim harcamalarında anlamsız, gıda ve giyim-ayakkabı mal grubu için pozitif, diğerlerinde ise negatif olduğu sonucuna ulaşmıştır¹¹.

Benzer bir analizi 1978-79 verileri ile yaptığı çalışmada Tansel (1986), genel olarak, gıda, giyim, mobilya ile konut harcamalarının pozitif, lokanta, kişisel bakım, sağlık, ulaşım, kültür ve diğer harcamalarının ise negatif hanehalkı büyüklüğü esnekliğine sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak, Tansel'in çalışmasında bu esneklik değerlerinden sadece gıda, ulaşım ve kültürel harcamalara ait olanlar istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur¹².

B) HARCAMA GRUPLARININ HANEHALKI TÜKETİM BÜTÇESİ İÇİNDEKİ PAYLARI

Engel eğrisini konu alan çalışmalarda, hanehalklarının gıda başta olmak üzere zorunlu harcamalar için ayırdıkları pay farklı kategorilerde yer alan tüketicilerin refah düzeyinin karşılaştırılmasında önemli bir kriter olarak dikkate alınmaktadır. Tüketim bütçesi içinde temel ihtiyaçların karşılanması için yapılan zorunlu harcamaların payı düştükçe hanehalkı refah düzeyinin, diğer bir ifadeyle hayat standardının yükseldiği kabul edilmektedir¹³.

¹¹ NİŞANCI, a.g.m., s.162.

¹² TANSEL, a.g.m., s.251.

¹³ Jennifer CASSAR and Gordon CORDINA, "Consumption Expenditures In Malta: A: Behavioral Trends During The 1990's", *Bank of Valletta Review*, No:23, Spring 2001, s.29.

Harcama gruplarının hanehalkı tüketim bütçesi içindeki paylarını gösteren Tablo3 incelendiğinde, bütün kategorilerde zorunlu harcamalar arasında yer alan gıda, ısıtma-aydınlatma ile kira harcamalarının paylarının alt gelir kategorisinden üst gelir kategorisine doğru gidildikçe düştüğü görülmektedir. Çalışmamızda farklı hanehalkı kategorilerinin refah düzeyinin karşılaştırılmasında bütün kategoriler için zorunlu harcamalar arasında yer alan gıda, ısıtma-aydınlatma ile kira harcamalarının payının karşılaştırılması yoluna gidilmiştir. Bu üç ortak zorunlu harcama grubunun tüketim bütçesi içindeki toplam payı, alttan üste doğru gelir kategorilerinde sırasıyla, %68.04, %56,24 ve %47.02, kentte %54.25, kırdan %57.15 ve Kocaeli'nde %55.07'dir. Bu sonuçlara göre; hanehalkı refah düzeyinin gelir seviyesi ile birlikte yükseldiği, kentte oturan hanehalklarının refah düzeyinin kırdan bir miktar yüksek olmakla birlikte arada çok ciddi bir farklılık olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3. Harcama Gruplarının Hanehalkı Tüketim Bütçesi İçindeki Payları

Harcama Grupları	Hanehalkı Kategorileri					
	Alt Gelir	Orta Gelir	Üst Gelir	Kent	Kır	Kocaeli
Gıda	42.67	36.82	32.11	35.59	38.15	36.19
Isıtma-Aydınlatma	9.79	8.16	6.3	7.65	8.26	7.79
Giyim	4.63	6.21	7.17	6.43	5.74	6.27
Ev Eşyası	1.35	4.43	5.17	4.29	3.63	4.14
Kira	15.58	11.26	8.61	11.01	11.35	11.09
Temizlik-Sağlık-Ev Bakımı	11.69	11.42	10.7	11.42	10.52	11.21
Kültür-Eğitim-Eğlence	2.08	3.87	5.02	4.23	3.08	3.96
Haberleşme-Ulaşım	7.47	10.83	15.01	11.61	12.08	11.72
Konut ve Oto. Satın Alımı	1.24	2.75	4.55	3.29	2.58	3.12
Diğer Harcamalar	3.49	4.23	5.37	4.48	4.6	4.51

Harcama Grubu	Tablo 4: Kocaeli İli Tüketim Fonksiyonu Tahminleri (Yerleşim Birimine Göre)		
	Kent	Kır	Kocaeli
Gıda (Y1)	LogY1 = 0.732 + 0.71LogX1 + 0.21 LogX2 (0.190) (0.027) (0.035)	LogY1 = 0.628 + 0.74LogX1 + 0.10 LogX2 (0.345) (0.051) (0.061)	LogY1 = 0.674 + 0.72LogX1 + 0.17 LogX2 (0.164) (0.023) (0.030)
	$\bar{R}^2 = \%73$ F=372.8 DW= 1.82	$\bar{R}^2 = \%67$ F=110.2 DW= 2.14	$\bar{R}^2 = \%72$ F=499.5 DW= 1.88
İstisna- Aydınlatma (Y2)	LogY2 = 0.527 + 0.52LogX1 + 0.20 LogX2 (0.301) (0.043) (0.055)	LogY2 = -1.606 + 0.88LogX1 - 0.08 LogX2 (0.301) (0.043) (0.055)	LogY2 = -0.149 + 0.63LogX1 + 0.10 LogX2 (0.275) (0.039) (0.050)
	$\bar{R}^2 = \%37$ F=82.3 DW= 1.97	$\bar{R}^2 = \%48$ F=50.8 DW= 1.68	$\bar{R}^2 = \%40$ F=133.3 DW= 2.08
Giyim (Y3)	LogY3 = -5.413 + 1.37LogX1 - 0.06 LogX2 (0.429) (0.061) (0.077)	LogY3 = -5.671 + 1.37LogX1 + 0.13 LogX2 (0.864) (0.127) (0.151)	LogY3 = -5.523 + 1.38LogX1 - 0.01 LogX2 (0.383) (0.054) (0.069)
	$\bar{R}^2 = \%65$ F=255.2 DW= 2.08	$\bar{R}^2 = \%52$ F=59.0 DW= 1.82	$\bar{R}^2 = \%62$ F=321.8 DW= 2.08
Ev Eşyası (Y4)	LogY4 = -7.603 + 1.69LogX1 - 0.74 LogX2 (1.549) (0.219) (0.266)	LogY4 = -9.199 + 1.75LogX1 + 0.28 LogX2 (2.382) (0.342) (0.402)	LogY4 = -7.530 + 1.62LogX1 - 0.40 LogX2 (1.287) (0.181) (0.220)
	$\bar{R}^2 = \%24$ F=31.5 DW= 1.87	$\bar{R}^2 = \%27$ F=13.5 DW= 2.07	$\bar{R}^2 = \%24$ F=41.0 DW= 2.05
Kira (Y5)	LogY5 = 2.482 + 0.35LogX1 - 0.13 LogX2 (0.274) (0.039) (0.050)	LogY5 = 1.305 + 0.54LogX1 - 0.27 LogX2 (0.506) (0.075) (0.089)	LogY5 = 2.026 + 0.43LogX1 - 0.19 LogX2 (0.243) (0.034) (0.044)
	$\bar{R}^2 = \%24$ F=43.9 DW= 1.96	$\bar{R}^2 = \%34$ F=28.5 DW= 2.05	$\bar{R}^2 = \%30$ F=85.4 DW= 1.96
Temizlik-Sağlık- Ev Bakımı (Y6)	LogY6 = -2.419 + 1.02LogX1 + 0.05 LogX2 (0.365) (0.052) (0.066)	LogY6 = -1.137 + 0.78LogX1 + 0.20 LogX2 (0.519) (0.077) (0.092)	LogY6 = -2.174 + 0.97LogX1 + 0.08 LogX2 (0.297) (0.042) (0.053)
	$\bar{R}^2 = \%58$ F=195.7 DW= 2.08	$\bar{R}^2 = \%51$ F=57.2 DW= 1.83	$\bar{R}^2 = \%58$ F=269.1 DW= 1.98
Kültür-Eğitim- Eğlence (Y7)	LogY7 = -8.130 + 1.70LogX1 - 0.30 LogX2 (1.066) (0.147) (0.183)	LogY7 = -4.823 + 1.31LogX1 - 0.67 LogX2 (2.123) (0.290) (0.366)	LogY7 = -7.373 + 1.60LogX1 - 0.35 LogX2 (0.945) (0.128) (0.160)
	$\bar{R}^2 = \%36$ F=69.1 DW= 1.92	$\bar{R}^2 = \%24$ F=13.1 DW= 1.93	$\bar{R}^2 = \%34$ F=83.4 DW= 2.04
Haberleşme- Ulaşım (Y8)	LogY8 = -6.682 + 1.65LogX1 - 0.18 LogX2 (0.572) (0.081) (0.104)	LogY8 = -5.646 + 1.51LogX1 - 0.07 LogX2 (0.984) (0.145) (0.174)	LogY8 = -6.107 + 1.56LogX1 - 0.10 LogX2 (0.491) (0.070) (0.089)
	$\bar{R}^2 = \%60$ F=207.0 DW= 2.08	$\bar{R}^2 = \%49$ F=53.5 DW= 1.84	$\bar{R}^2 = \%56$ F=250.1 DW= 2.01
Konut ve Oto. Satın Alımı (Y9)	LogY9 = -5.232 + 1.50LogX1 - 0.09 LogX2 (3.082) (0.413) (0.481)	LogY9 = -13.638 + 2.63LogX1 - 0.20 LogX2 (9.373) (1.411) (1.262)	LogY9 = -6.943 + 1.67LogX1 + 0.07 LogX2 (2.830) (0.391) (0.441)
	$\bar{R}^2 = \%23$ F=6.7 DW= 0.56	$\bar{R}^2 = \%21$ F=2.3 DW= 0.96	$\bar{R}^2 = \%26$ F=9.2 DW= 0.55
Diğer Harcamalar (Y10)	LogY10 = -5.232 + 1.24LogX1 + 0.12 LogX2 (0.805) (0.113) (0.140)	LogY10 = -3.899 + 1.02LogX1 + 0.30 LogX2 (1.328) (0.194) (0.220)	LogY10 = -4.775 + 1.16LogX1 + 0.18 LogX2 (0.676) (0.095) (0.116)
	$\bar{R}^2 = \%31$ F=60.4 DW= 1.99	$\bar{R}^2 = \%22$ F=15.1 DW= 1.96	$\bar{R}^2 = \%29$ F=75.8 DW= 2.04

Harcama Grubu	Tablo 5: Kocaeli İli Tüketim Fonksiyonu Tahminleri (Gelir Gruplarına Göre)		
	Alt Gelir Kategorisi	Orta Gelir Kategorisi	Üst Gelir Kategorisi
Gıda (Y1)	$\text{LogY1} = 0.211 + 0.81\text{LogX1} + 0.11 \text{LogX2}$ (0.401) (0.063) (0.046)	$\text{LogY1} = 0.838 + 0.71\text{LogX1} + 0.12 \text{LogX2}$ (0.505) (0.071) (0.043)	$\text{LogY1} = 1.066 + 0.63\text{LogX1} + 0.37 \text{LogX2}$ (0.780) (0.102) (0.074)
	$\bar{R}^2 = \%58$ F=87.36 DW=1.51	$\bar{R}^2 = \%36$ F=51.0 DW=2.06	$\bar{R}^2 = \%40$ F=29.1 DW=1.78
İstima- Aydınlatma (Y2)	$\text{LogY2} = -2.331 + 0.98\text{LogX1} + 0.07 \text{LogX2}$ (0.861) (0.135) (0.098)	$\text{LogY2} = 0.507 + 0.56\text{LogX1} + 0.008 \text{LogX2}$ (0.676) (0.096) (0.057)	$\text{LogY2} = 1.486 + 0.36\text{LogX1} + 0.35 \text{LogX2}$ (1.341) (0.176) (0.128)
	$\bar{R}^2 = \%29$ F=26.8 DW=2.01	$\bar{R}^2 = \%15$ F=16.9 DW=2.17	$\bar{R}^2 = \%10$ F=5.4 DW=1.99
Giyim (Y3)	$\text{LogY3} = -5.573 + 1.37\text{LogX1} + 0.002 \text{LogX2}$ (1.396) (0.219) (0.154)	$\text{LogY3} = -4.128 + 1.18\text{LogX1} - 0.03 \text{LogX2}$ (0.933) (0.133) (0.079)	$\text{LogY3} = -2.315 + 0.98\text{LogX1} - 0.18 \text{LogX2}$ (1.575) (0.207) (0.150)
	$\bar{R}^2 = \%24$ F=19.71 DW=2.19	$\bar{R}^2 = \%30$ F=39.2 DW=1.86	$\bar{R}^2 = \%22$ F=12.2 DW=2.19
Ev Eşyası (Y4)	$\text{LogY4} = -8.031 + 1.56\text{LogX1} + 0.13 \text{LogX2}$ (4.795) (0.724) (0.620)	$\text{LogY4} = -9.032 + 1.88\text{LogX1} - 0.47 \text{LogX2}$ (3.239) (0.463) (0.289)	$\text{LogY4} = -4.418 + 1.22\text{LogX1} - 0.63 \text{LogX2}$ (4.658) (0.614) (0.405)
	$\bar{R}^2 = \%5$ F=2.3 DW=1.92	$\bar{R}^2 = \%12$ F=9.5 DW=2.23	$\bar{R}^2 = \%08$ F=3.5 DW=1.97
Kira (Y5)	$\text{LogY5} = 1.769 + 0.48\text{LogX1} - 0.26 \text{LogX2}$ (0.645) (0.101) (0.074)	$\text{LogY5} = 2.113 + 0.42\text{LogX1} - 0.23 \text{LogX2}$ (0.705) (0.101) (0.060)	$\text{LogY5} = 3.369 + 0.24\text{LogX1} - 0.014 \text{LogX2}$ (1.304) (0.172) (0.124)
	$\bar{R}^2 = \%20$ F=16.6 DW=1.79	$\bar{R}^2 = \%15$ F=17.3 DW=1.98	$\bar{R}^2 = \%03$ F=2.5 DW=1.96
Temizlik-Sağlık -Ev Bakımı (Y6)	$\text{LogY6} = -4.249 + 1.32\text{LogX1} + 0.00005\text{LogX2}$ (0.889) (0.139) (0.101)	$\text{LogY6} = -3.334 + 1.14\text{LogX1} + 0.11 \text{LogX2}$ (0.849) (0.052) (0.066)	$\text{LogY6} = -1.228 + 0.77\text{LogX1} + 0.09 \text{LogX2}$ (1.339) (0.176) (0.127)
	$\bar{R}^2 = \%42$ F=45.0 DW=2.00	$\bar{R}^2 = \%33$ F=44.5 DW=2.05	$\bar{R}^2 = \%19$ F=10.2 DW=1.98
Kültür-Eğitim- Eğlence (Y7)	$\text{LogY7} = -13.094 + 2.47\text{LogX1} - 0.23 \text{LogX2}$ (3.149) (0.485) (0.347)	$\text{LogY7} = -8.164 + 1.72\text{LogX1} - 0.35 \text{LogX2}$ (2.472) (0.350) (0.210)	$\text{LogY7} = -3.515 + 1.10\text{LogX1} - 0.44 \text{LogX2}$ (3.603) (0.473) (0.337)
	$\bar{R}^2 = \%24$ F=13.3 DW=1.92	$\bar{R}^2 = \%14$ F=14.4 DW=2.15	$\bar{R}^2 = \%07$ F=3.8 DW=1.88
Haberleşme- Ulaşım (Y8)	$\text{LogY8} = -3.691 + 1.15\text{LogX1} - 0.04 \text{LogX2}$ (0.710) (0.268) (0.197)	$\text{LogY8} = -2.398 + 1.03\text{LogX1} - 0.12 \text{LogX2}$ (1.332) (0.189) (0.113)	$\text{LogY8} = -5.146 + 1.45\text{LogX1} - 0.20 \text{LogX2}$ (1.727) (0.228) (0.164)
	$\bar{R}^2 = \%12$ F=9.2 DW=1.92	$\bar{R}^2 = \%14$ F=15.6 DW=2.08	$\bar{R}^2 = \%34$ F=21.8 DW=2.07
Konut ve Oto. Satın Alımı (Y9)	$\text{LogY9} = -20.056 + 3.60\text{LogX1} + 0.55 \text{LogX2}$ (38.297) (5.649) (2.350)	$\text{LogY9} = -19.031 + 3.46\text{LogX1} - 0.31 \text{LogX2}$ (8.377) (1.152) (0.597)	$\text{LogY9} = -10.563 + 1.98\text{LogX1} + 0.90 \text{LogX2}$ (5.265) (0.961) (0.535)
	$\bar{R}^2 = \%36$ F=4.6 DW=0.82	$\bar{R}^2 = \%23$ F=5.1 DW=0.69	$\bar{R}^2 = \%05$ F=5.4 DW=2.39
Diğer Harcamalar (Y10)	$\text{LogY10} = -3.716 + 1.02\text{LogX1} + 0.03 \text{LogX2}$ (2.252) (0.349) (0.226)	$\text{LogY10} = -0.959 + 0.64\text{LogX1} + 0.47 \text{LogX2}$ (1.800) (0.256) (0.154)	$\text{LogY10} = -3.619 + 0.93\text{LogX1} + 0.64 \text{LogX2}$ (2.791) (0.368) (0.266)
	$\bar{R}^2 = \%06$ F=4.3 DW=2.05	$\bar{R}^2 = \%04$ F=3.1 DW=2.11	$\bar{R}^2 = \%10$ F=5.7 DW=1.76

Kırsal kent arasında refah düzeyinin bu derece yakın çıkması, Kocaeli İlinin ülkemizin en büyük sanayi merkezi olması ve buna bağlı olarak kırsal ikamet edenlerin önemli bir kısmının kent merkezlerindeki sanayi kuruluşlarında istihdam edilmesinin bir sonucudur. Kocaeli için kırsal kavramı; geleneksel olarak tarımın ağırlıklı ve istihdamda yüksek pay sahibi olduğu yerleşim biriminden çok sadece nüfus büyüklüğü kriteri bakımından söz konusudur. İGGSYİH içinde tarımın payının sadece %2,30 olması bu durumun en iyi göstergesidir. Bu yapının ortaya çıkmasında İlin coğrafi yapısı da önemli bir rol oynamaktadır. Ülkemizin yüzölçümü açısından en küçük illerinden birisi olan Kocaeli'nin en uzak köylerinden bile tek vasıta ile 40-50 dakikada kent merkezine ulaşmak mümkündür. Ulaşım imkânlarındaki bu kolaylığın bir sonucu olarak, kent merkezlerinde çalışan nüfusun önemli bir kısmı kırsal alanda ikamet etmeye devam etmektedir.

SONUÇ

2003 yılında Kocaeli İlinde tarafımızdan uygulanan anket çalışması verilerinin kullanıldığı bu çalışmada, gelir seviyesi ve yerleşim birimine göre tasnif edilen 6 hanehalkı kategorisinin tamamında; toplam harcama esneklikleri birden küçük olan gıda, ısıtma-aydınlatma ile kira harcamalarının zorunlu; esneklik değerleri birden büyük olan ev eşyası, kültür-egitim-eglençe, haberleşme-ulaşım ile konut ve otomobil satın alımı harcamalarının lüks harcamalar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hanehalkı büyüklük parametresi bütün hanehalkı kategorileri için anlamlı bulunan gıda harcamalarında ölçek ekonomisinin doğduğu ve hanehalkı büyüklüğündeki artışın, -üst gelir kategorisi hariç- kira ile kültür-egitim-eglençe harcamalarına ayrılan payda azalmaya neden olduğu tesbit edilmiştir.

Araştırma sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde elde edilen bulgular, Engel Kanunlarını teyit etmektedir: 1.Tüm hanehalkı kategorileri için; zorunlu harcamalar arasında yer alan gıda harcamaları tüketim bütçesi içinde en önemli bileşen olup, gelir

seviyesi yükseldikçe payı düşmektedir. Tüm gelir kategorileri için zorunlu harcamalar arasında yer alan ısıtma-aydınlatma ile kira harcamalarında da benzer bir eğilim görülmüştür. 2. Teoriye uygun olarak, giyim harcamalarının esnekliği birim (üst gelir kategorisi için) ya da birden büyük bulunmuştur. 3. Lüks harcamalar arasında yer alan ev eşyası, kültür-egitim-eglençe, haberleşme-ulaşım ile konut ve otomobil satın alımı harcamalarının tüketim bütçesi içindeki payı gelire birlikte yükselmektedir.

Hanehalklarının refah düzeyi (yaşam standardı) karşılaştırmalarında önemli bir kriter olarak kabul edilen, gıda ve diğer zorunlu harcamaların tüketim bütçesi içindeki payları dikkate alındığında; gelir seviyesi yükseldikçe refah düzeyinin yükseldiği, kentte hayat standardının kırdan daha yüksek olduğu, ancak -Kocaeli İlinin iktisadi ve coğrafi yapısından kaynaklanan özellikleri nedeniyle- kırla kent arasındaki refah düzeyi farkının çok ciddi boyutlarda olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- AHÇIHOCA, D. and ERTEK T., "Consumption Patterns of Households in North Cyprus", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Sayı:1, Ocak 2000, s.1-6.
- AVRALIOĞLU, Z., *Üç Şehirde Tüketim Fonksiyonları*, Ankara Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1976.
- BAKIRCI, F., *Tüketici Karar ve Davranışlarını Belirleyen Faktörler ve İki Grup İlde Tüketim Fonksiyonları Mukayesesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 1999.
- BEWLEY, R.A., "On the Functional Forms of Engel Curves: The Australian Household Expenditure Survey 1975-76", *The Economic Record*, 58, 1982, s.82-91.
- CASSAR J. and CORDINA, G., "Consumption Expenditure in Malta: Behavioral Trends During The 1990s", *Bank of Valletta Review*, No.23, Spring 2001, s.28-43.
- COCHRANE, W. W. and SHAWBELL, C., *The Economics of Consumption*, McGraw-Hill, New York, 1956.
- GHOSH S. K., *Econometrics*, Prentice Hall, New Jersey, 1991.

- GUJARATI, D. N., *Basic Econometrics*, Third Edition, McGraw-Hill, Inc., New York, 1995.
- KASNAKOĞLU, Z., "Regional Consumption Patterns and Income Elasticities in Turkey: 1987", *Journal of Economic Corparation Among Islamic Countries*, 12 (1), 1991, s.111-116.
- KÖK, R. ve KAYA, M.D., "Erzurum İlinde Karşılaştırmalı Tüketim Fonksiyonu ve Hanehalkı Harcamaları İçin Engel Eğrisi Analizi", *Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1-2, 1993, s.162-164.
- NİŞANCI, M., "Hanehalkı Harcamalarının Engel Eğrisi Analizi: 1994 Türkiye Kentsel Kesim Örneği", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:23, 2003, s.155-166.
- ÖZDEMİR, Z., *Mikro İktisadi Analiz*, 2.Basım, DER Yayınları, İstanbul, 2000.
- ÖZER, H., "Erzurum'da Tüketim Harcamalarının Ekonometrik Analizi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1992.
- ÖZER, H., *Türkiye'de Hanehalkı Tüketim Harcamalarının Doğrusal Harcama Sistemi Yaklaşımıyla Analizi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 908, Erzurum, 1999.
- ÖZKAZANÇ, Ö., *Gelir-Tüketim İlişkisinin Mikro Ekonomik Analizi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1983.
- ÖZMUCUR, S., "Tüketim Kalıpları, 1987", *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Raporu (ISS/EC 91-07)*, 1993.
- PAZARLIOĞLU, M.V., "Bölgelerarası Tüketim Harcamalarının Ekonometrik Analizi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 1995, s.323-332.
- SELİM, R., *Türkiye Tüketim Harcamaları Davranış Denklemleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1993.
- SELİM, R., "Türkiye'de Tüketim Harcama Kalıpları:1994", *Halil Aksu'ya Armağan*, İTÜ İşletme Fakültesi, 2000, s.109-121.
- ŞENESEN, Ü. and SELİM, R., "Consumption Patterns of Turkish Urban and Rural Households in 1987", *METU Studies in Development*, Vol. 22, No. 2, 1995, s.207-220.
- TANSEL, A., "An Engel Curve Analysis of Household Expenditure in Turkey, 1978-79", *METU Studies in Development*, Vol. 13. No. 3-4, 1986, s.239-257.